

94. *Vattatyúk*, 70. *Viking*, 71. *Villám*, 72. *VSOP*, 73. *Vitéz Nagybányai Horthy Miklós*,
74. *Vizhólyag*, 75. *Zöldkőevő*.

Irodalom:

BALÁZS GÉZA (1991) A rádiókabaré nyelve. Nyr. 115: 8–15.

BALÁZS GÉZA (1992a): Először a Tisza-túrán. Turista Magazin, 103: 20–21.

BALÁZS GÉZA (1992b): Belehallás: Egy nyelvészeti antropológiai probléma és környezete: Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Szerk. KOZOCSA SÁNDOR GÉZA és LACZKÓ KRISZTINA. Bp., ELTE, 13–18.

HAJDÚ MIHÁLY (1986): Magyar hajónevek. Magyar Névtani Dolgozatok 57. Bp.

BALÁZS GÉZA

A nevek szerepe a rábaszentandrásai megszólításformákban

A szóbeli nevek két alapvető beszédhelyzetben, a megszólítás és az említés szituációjában használatosak. Megközelítésük, leírásuk is e két, egymástól jól elkülöníthető, de egymással szorosan összefüggő használati kör szem előtt tartásával végezhető el (ÖRDÖG, Személynévviszágatok 79).

1. A szemtől szemben való érintkezésben, a megszólításban – az általános névhasználati tendenciával egyezően – nemre és korra való tekintet nélkül a vizsgált közösségben is a keresztnevek becéző alakjai használatosak legsűrűbben.

A keresztnevek becéző formái az egyén élete során alakulnak, változnak, rendszerint élettereinek változását, bővülését, az egyén szocializációjának folyamatát követve. Az általános tendencia azt mutatja, hogy ez a változás az adott névrendszerhez képest relatíve indifferens, a közösség nagy részében ismert, elfogadott megszólítónév kialakulásához vezet: *Élvi, Érszi, Évi, Iboly, Ili, Joli, Kati, Mari, Roza, Téri, Szidi, Zsófi, Zsuzsi, Véra, Árpi, Feri, Gabi, Gyuszi, Jancsi, Jani, Misi, Miska, Pista, Sanyi*. Ugyanakkor a különféle, közvetlenebb viszonyokon alapuló kisközösségekben (család, rokonság, szomszédság, baráti kör, iskolai közösség, felnőttek tevékenységi csoportjai) egyéb, általában érzelmileg telítettebb megszólításformák élhetnek tovább, keletkezhetnek újak, s a kapcsolatok megszűntével ki is kophatnak a névhasználatból. Saját keresztnevem megszólító formáinak alakulása is ezt a folyamatot jelzi: a *(kis) Juditka, Jutka, Judit, Judi, Jutika, Jucó, Juckó, Jucóka, Juci, Jucika, (nagy) Jucus, Csundi, Csundika, Csuri, Csurika* közül az általánosan elterjedt a semleges *Jutka* lett, ill. maradt.

Alapalakban általában a ritkább, szegényesebb becéző rendszerű keresztnevek szerepelnek: *Emil, Ervin, Kálmán, Viktor*, valamint azok a női nevek, amelyek már alapalakjukban is becéző formájúak, vagy beleillenek a becéző rendszerbe: *Aranka, Gyöngyi, Irma, Kamilla* (vö. LÓRINCZE: MNyj. 1 [1968]: 86; PAPP LÁSZLÓ: Nyr. 80 [1956]: 454; ÖRDÖG i. m. 80–3).

A különféle becézó alakoknak, ill. az alapalakú névnek és becézó variánsainak életkorhoz kötődése, megkülönböztető szerepe a megszólításban is érvényesül (vö. RÁCZ: NévT Vizsg. 148; KÁSLER: NyIrk. 8 [1964]: 235; SZABÓ T. A.: NytudÉrt. 59 [1968]: 5, 19). Az alapalakú név, valamint a falu névhasználatában közömbösebb becézó variáns rendszerint az idősebb generáció megszólításában használatos: *Emma, Ilka, Ilus; Gábor, Káro, Kari, Mihá, Miska, Sanyi*, a becézőbb változat pedig a fiatalabbakéban, többnyire gyerekeik, unokáik megszólításában: *Emmus, Ili, Ilike; Gabi, Karcsi, Misi, Misike, Sanyika*. Előfordul azonban, hogy a becézőbb forma az idősebb személyre, a közömbösebb pedig a fiatalabbra vonatkozik. Különösen a ritka, az adott névrendszerben egyedi előfordulású nevek körében tapasztalható jelenség, hogy a névalak szinte összeforr viselőjének személyével. Az ilyen nevek az említésben is egyelemű névként funkcionálnak: (az) *Amálka*, (a) *Bëta*, (a) *Tini*, (a) *Tuti*; (a) *Bócsi*, (a) *Dódi*, (a) *Kázmi*, (a) *Zolti*. Mint ahogy az egyedi előfordulású keresztneveket általában nem örököltik tovább, az egyedi becézó alakokat sem származtatják át a szóbeli névhasználatban az azonos nevű utódokra. Ezzel magyarázható, hogy az *Amálka* szólító-említő nevű anya leányát a közömbösebb névalakkal *Ami*-nak, a *Bócsi* fiát *Jóská*-nak, a *Zolti* fiát *Zoli*-nak szólítják az általánosabb használatban.

A névdivat, az utánzási hajlam következtében olykor egy-egy név tömegesen kerül be egy-egy korosztály megnevezésébe, s idő múltával viselőikkel együtt felettük is eljár az idő. Különösen a női nevek körében feltűnő ez a jelenség. A falu névhasználatában az *Észtër, Lidi, Lina, Zsófi* név megszólításként is jellemzően az idős korosztályhoz kötődik. Az utóbbi időben csupán az *Észtër* éledt fel újra, mert az anya az idősebb hozzátartozók tiltakozása ellenére is ragaszkodott ehhez a "szép" névhez. (A tiltakozók fő érve viszont éppen azt volt, hogy vétek tönkretenni ezt a gyönyörű kislányt azzal a "ronda öregasszonynévvel".)

A beszédhelyzet, a kommunikációs kapcsolat jellege, szándéka is befolyásolja a megszólítás formáját. A bizalmas nyelvhasználatban – elsősorban szimmetrikus viszonyban, ill. aszimmetrikus viszony esetén a fölérendeltől kiindulón – gyakoriak az olyan *-ka, -ke* képzős alakok, amelyek sem az általánosabb megszólításban, sem az említésben nem fordulnak elő: *Amika, Éditke, Juditka; Béluska, Ferike, Sanyika*. Érzelmileg még telítettebb, még személyesebb az E/1. birtokos személyjeles forma: *Amikám, Éditkém, Juditkám; Béluskám, Ferikém, Sanyikám*.

Érdekességképpen említem meg, hogy (élőnyelvhez közel álló szövegtípusokban) a nyelvtörténet korábbi szakaszaiban is találkozunk az E/1. birtokos személyjeles, ill. explicit személynévmási birtokos jelzős alakok hasonló, közvetlenítő használatával. Az első két példa a kódexmásoló szövegek közti üzenetét tartalmazza: GömK. 318: "Imadgy erethtem [edes] cri [tynam]", 237: "En edes cri [tinam] nam Igen zep az kevnuy myre nem fyzecz", a harmadik pedig szerelmes levélből való: 1528: "wr ýsthen tarczon megh En serethew magdalnam" (Középkori leveleink [1541-ig]. Szerk. HEGEDÚS ATTILA, PAPP LAJOS. Bp., Tankönyvkiadó, 1991. [1992.] 158).

2. Az említésben kiterjedt használatú vezetéknevek szerepe a megszólításban jóval csekélyebb (HEXENDORF: Nyr. 87 [1963]: 428). Elsősorban beszármaszott,

háztartásban dolgozó, a falu közös tevékenységeiben részt nem vevő asszonyokat szólítanak férjük vezetéknevén, az idősebbek *-né* képzős alakkal, a fiatalabbak *néni* névkiegészítővel (ÖRDÖG i. m. 149). Ilyen társadalmi háttérrel a beszármazott asszonyok bizonyos fokig idegenek maradnak a falu közösségében, kapcsolatuk nagyobb körben nem tekinthető familiárisnak, keresztnévük megszólító formája a családi, szomszédsági körön kívül általában nem is válik ismertté.

Megemlítem még, hogy szűk körben, főként iskolás gyerekek, kamaszodók közt, valamint azonos tevékenységi csoportba tartozó felnőtt férfiak körében ugyancsak előfordul a vezetékneven való szólítás, kivált, ha a név ritka, esetleg közszói jelentésű vagy közszóra emlékeztet: *Bagarus, Bandzsó, Csébër, Csiszár, Fülöp, Karafa, Kertész, Makk, Pátka, Regénye, Tüskés*. A vezetéknevek funkciója ebben a használatban a megszólításban előforduló ragadványnevekre emlékeztet, s nemegyszer alapul is szolgálnak ún. névasszociációs ragadványnevek keletkezéséhez.

3. A vizsgált közösségben a ragadványnevek elsődlegesen az említés szituációjában funkcionálnak, de jelentős részük szabályszerűen megjelenik a szólításban is. Az ilyen ragadványnevek kiscsoportokon belül keletkeznek, szűk körben használatosak. A csoportok tagjai szimmetrikus viszonyban állnak egymással, mind a szűk körű említésben, mind pedig a szemtől szemben való érintkezésben ragadványnéven nevezhetik egymást. A legjellemzőbb kiscsoportok az iskolai közösségek, a gyerekek falurészek szerinti csoportosulásai, valamint a kamaszfiúk, felnőtt férfiak tevékenységi körei. A megszólításban előforduló ragadványnevek többségükben egyeleműek, a névanyag legfiatalabb rétegéhez tartoznak, élettartamukat maguknak a kiscsoportoknak a sorsa határozza meg: fölbomlásukkal, megszűntükké az ilyen típusú nevek kiesnek az aktív névhasználatból, idővel feledésbe merülnek.

Legjellemzőbb indíték szerinti csoportjaik a következők:

a) Névasszociációs nevek.

Ez a ragadványnévtípus jelenik meg legsűrűbben a megszólításban. Az idetartozó nevek keletkezésében, használatában a heccelődésre, incselkedésre, játékra való hajlamnak, valamint a nyelvi találékonyságnak van fontos szerepe.

A névasszociációs nevek alapjául szolgálhatnak kereszt- és becéző alakú nevek: *Cäckovics* (< *Céci*), *Cindër* (< *Cindi*); *Bögő* (< *Győző*), *Cinke* (< *Inke* < *Irénke*), *Csai*, *Csasz* (< *Csabi*). Ez a névtípus a becézőnevek és a ragadványnevek határán helyezkedik el a névrendszerben, problematikája mindkét oldalról megközelíthető (HAJDÚ, Becézőnevek 179–89; BALÁZS JUDIT: *NytudÉrt.* 114 [1982]: 52–4). – A vezetéknevek közül főként az adott névrendszerből kirívó hangalakúak, közszói jelentésűek, vagy közszóra emlékeztetőek hozzák működésbe a névteremtő fantáziát: *Bozót*, *Bökös* (< *Tüskés*), *Füszög*, *Szëgfüszög* (< *Fuszék*), *Jegénye* (< *Regénye*), *Kaptafa*, *Karfa*, *Satrafa* (< *Karafa*), *Pénték* (< *Csütörtöki*). – A már meglévő ragadványneveket ugyancsak tovább alakíthatják, különösen gyakran a becézőnevek analógiájára: *Csimpi* (< *Csimpánz*), *Gala* (< *Galabics*), *Gizi*, *Gizike* (< *Gizënga*), *Gori* (< *Gorilla*), *Piki* (< *Piktor*), *Puki* (< *Pukkëdli*).

b) Szavajárási nevek.

Főként a családi körben használt, furcsa vagy a megszokottnál érzelmileg telítettebb megszólításokat alkalmazzák ragadványnévként, többnyire magára a megszólító személyre, utánzással kicsúfolva, kifigurázva: *Ennyanya*, *Eppapa*, *Eppapája*, *Kizsbátyám*, *Picin*, *Zoltánka*. A gyereknyelvi helytelen artikuláció, nyelvbotlás szintén gyakran játszik szerepet a szűk körű, szólításban is megjelenő ragadványnevek keletkezésében: *Cség* (< szég), *Csimma* (< csizma), *Dődő* (< Győző), *Fanyi* (< Sanyi), *Koki* (< csoki), *Mifi* (< Mici), *Tácska* (< táska), *Torint* (< forint), *Voli* (< Zoli).

c) Külső tulajdonságon alapuló ragadványnevek.

Közülük az általános külső benyomásra, termetre, színre utalók jelennek meg szólítónévként. Általában ezek nem bántóak, sőt olykor még hízelkedők is viselőjükre nézve: *Béknvikk*, *Forszájipapa*, *Mazsola*, *Nomád*; *Dönci*, *Gombóc*, *Piciny*, *Pocok*, *Posza*; *Négró*, *Pépita*, *Pötyös*.

BALÁZS JUDIT

Néhány gondolat a névkutatásról

ÖRDÖG FERENC, Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) I. című könyve alapján

1. Vannak a nyelvtudománynak olyan ágazatai, amelyeknek eredményes művelése aligha képzelhető el nagy mennyiségű adatanyag és annak hozzáférhetőségét elősegítő forráskiadványok nélkül. Bizonyára hasonló gondolatok ösztönözték SZARVAS GÁBORT és SIMONYI ZSIGMONDOT is a Magyar nyelvtörténeti szótár megalkotásakor, SZABÓ T. ATTILÁT, amikor hozzákezdett az Erdélyi szótörténeti tár anyagának gyűjtéséhez, és még sokan másokat, akik vállalták a fáradságos munkát, amelynek eredményeként nélkülözhetetlen alapműveket adtak mindennapi használatra a kutatók kezébe. A fent elmondottak talán még fokozottabban érvényesek a névkutatásra, mind a földrajzi nevek, mind a személynevek vonatkozásában, hiszen ezen a téren új tudományos eredmények most már csak nagy mennyiségű adatbázisra építve érhetők el, jelenkori és történeti aspektusban egyaránt.

Az 1960-as években elindult országos földrajzinév-gyűjtést és -kiadást két történeti szükségzerűség tette indokolttá. Az egyik ok a magyar mezőgazdaság akkori átalakulóban levő állapotából fakad: a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés eltüntette a falu határában a kis parcellákat, egybeszántották a korábban utakkal és egyéb más természetes határokkal elkülönített dűlőket, földterületeket; és ami legérzékenyebben érintette a névállományt, egyes helyeken törölték a mindennapi használatból a természetes neveket, semmihez nem kötődő számokkal, betűjelekkel